

Rumeli

RUMELİ İSLÂM ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

مجلة روم ايلي للبحوث الإسلامية | Rumeli Journal of Islamic Studies

ISSN : 2564 - 7903 • Yıl / Year : 2023 • Sonbahar / Fall • Sayı / Issue : 12

TRAKYA
ÜNİVERSİTELER BİRLİĞİ
İLAHİYAT FAKÜLTELERİ

RUMELİ

İslâm Araştırmaları Dergisi

مجلة روم ايلي للبحوث الإسلامية / Journal of Islamic Studies

Yıl / Year: 2023 – Sonbahar / Fall – Sayı / Issue: 12

ISSN: 2564-7903

Dergimizin Tarandığı Veritabanı ve İndeksler:

RUMELİ İslâm Araştırmaları Dergisi | Journal of Islamic Studies

مجلة روم ايلي للبحوث الإسلامية

ISSN: 2564-7903

Kapsam | Scope: Dinî Araştırmalar, İslam Araştırmaları, Balkan Araştırmaları / Religious Studies, Islamic Studies, Balkan Studies

Periyot | Period: Yılda 2 Sayı (30 Nisan & 31 Ekim) / Biannual (30 April & 31 October)

Yayın Dili | Language Publication: Türkçe & İngilizce & Arapça & Arnavutça & Boşnakça / Turkish & English & Arabic & Albanian & Bosnian

Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi Uluslararası bilimsel hakemli bir dergidir.
Rumeli Journal of Islamic Studies is a international peer-reviewed academic journal.

Yayıncı / Publisher

Trakya Üniversitesi Matbaası
Edirne Teknik Bilimler MYO Sarayıçı Yerleşkesi Edirne, TÜRKİYE

Amblem ve Kapak Tasarımı | Emblem and Cover Design

Dr. Ömer Kasım Kahya

Grafik Tasarım ve Mizanpaj | Graphic Design and Layout

Dr. Mücahit Karakaş

Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi, Creative Commons Atıf 4.0 International License (CC BY NC) ile lisanslanmıştır. Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Rumeli Journal of Islamic Studies is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY NC). Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi'nde yayımlanan yazıların tüm içerik sorumluluğu yazarlarına aittir.

All the responsibility for the content of the papers published in Rumeli Journal of Islamic Studies belongs to the authors.

İletişim | Communication

Dr. Fatih Şabani

Trakya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Balkan Yerleşkesi 22030 Edirne- TÜRKİYE

Tel: 0 284 235 68 99 Fax: 0 284 235 08 87

rumelislam@trakya.edu.tr

<https://dergipark.org.tr/rumeli>

<https://rumeli.trakya.edu.tr/>

RUMELİ
İslâm Araştırmaları Dergisi
Journal of Islamic Studies
مجلة روم ايلي للبحوث الإسلامية

ISSN: 2564-7903

SAHİBİ | OWNER

Trakya Üniversiteler Birliği İlahiyat Fakülteleri Adına
Prof. Dr. Ali Öztürk
Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

EDİTÖR | EDITOR IN CHIEF

Dr. İtir Rruğa
rrugailir@trakya.edu.tr / Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

YARDIMCI EDİTÖRLER | CO-EDITORS

Dr. Halil İbrahim Kaygısız
hibrahimkaygisiz@trakya.edu.tr / Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Dr. Feim Gashi
feimgashi@klu.edu.tr / Kırklareli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Dr. Yakup Bıyıkoğlu
ybiyikoglu@nku.edu.tr / Namık Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

YAZI İŐLERİ MÜDÜRÜ | RESPONSIBLE MANAGER

Dr. Nurullah Koltas
nurullahkoltas@trakya.edu.tr / Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

REDAKSİYON / REDACTION

Dr. Mustafa BarıŐ
mustafabaris@trakya.edu.tr / Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Dr. Enes Eryılmaz
enes.eryilmaz@klu.edu.tr / Kırklareli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Dr. Zehra Gözütok Tamdoğan
ztamdogan@klu.edu.tr / Namık Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Basım Tarihi / Printing Date

Ekim / October - 2023

<https://rumeli.trakya.edu.tr/> <https://dergipark.org.tr/rumeli>

rumelislam@trakya.edu.tr [rumeliislam@rumeliislam](https://twitter.com/rumeliislam)

Araştırma Makaleleri / Articles

BASİTLİK İLKESİNİN DÜŞÜNCE ÜZERİNDEKİ ETKİ POTANSİYELİ (DOĞALCILIK, PROTESTANLIK VE SELEFİ(Cİ)LİK BAĞLAMINDA)*

Geliş Tarihi: 11 Ağustos 2023

Kabul Tarihi: 29 Eylül 2023

Ahmet BAYINDIR**

Öz

Mantık ve epistemolojide kullanıldığında doğru sonucu elde etme hususunda kolaylık sağlayan "basitlik ilkesi"; dini düşünceler söz konusu olduğunda, bu ilkenin burada da işletilmesinin ne kadar yerinde olduğu konusu tartışmaya açık gibi görünüyor. Basitlik ilkesinin dini düşünce ve inancın temellendirilmesi hususunda kullanılması; bir anlamda metnin veya dini fenomenlerin niteliksel olarak değil niceliksel olarak ele alınması demektir. Basitlik ilkesinin işleme alınmasındaki amaç; önermeyi kısa yoldan sonuca götürmek veya olguyu doğru tespit etmek için makul ilk seçeneği tercih etmek ve gereksiz şeyleri ortadan kaldırmaktır. Bu çalışmada basitlik ilkesinin düşünce evrenindeki yerini tespit ettikten sonra genel geçer bir ilke gibi görülmesinin mahsurlarını (özellikle Doğalcılık, Protestanlık ve Selefici düşünce bağlamında) ele almaya çalışacağız. Mantıksal açıdan gereksiz şeylerden kurtulmak, varlıktaki çeşitliliği ve çokluğu da anlamlandırmayı gerektirir. Basitlik ilkesi nötr bir ilke olmakla birlikte, bu ilkenin dini düşünceler açısından son derece önemli olan; *nedensellik, usul, bağlam, hikmet, vb.* safhaların elenmesi sonucuna götürebilecek bir potansiyeli taşıdığı düşünmekteyiz.

Anahtar Kelimeler: Din Felsefesi, Tümel, Doğalcılık, Protestanlık, Seleficilik.

POTENTIAL IMPACT OF THE PRINCIPLE OF SIMPLICITY ON THOUGHT (IN THE CONTEXT OF NATURALISM, PROTESTANTISM AND SALAFISM)

Abstract

In logic and epistemology, the "principle of simplicity", facilitates obtaining the right conclusion; When it comes to religious conversation, it seems open to debate how appropriate this principle is to apply here as well. The principle of simplicity means the use of basic explanations of religious thought and belief; that means a wealth or a quantitative treatment of religious phenomena rather than a qualitative one. The purpose of employing the principle of simplicity, specifically the proposition-short path, is then choosing the most reasonable initial option for guiding directions or determining facts accurately and to eliminate unnecessary elements. This includes addressing the drawbacks of this simplicity principle (usually associated with Naturalism, Protestantism, and Salafist thought) after identifying its place in the realm of thought, as it seems to function as a universal principle. In this way, besides finding it meaningful to eliminate unnecessary expenditures, it is obvious that it is necessary not to make sense of the existence and multiplicity of assets. Although the principle of simplicity is seen as a neutral principle, in our opinion this principle is extremely important in terms of religious thoughts, causality, method, context, wisdom, etc. And we believe that it holds the potential to facilitate the refinement of these aspects.

Key Words: The Philosophy of Religion, Universal, Naturalism, Protestantism, Salafism.

Giriş

Her teori ve sistem kurma denemesi, büyük realitenin bir anlamda sınırlandırılmasıdır. Sistem sahibi (filozof), kendi aksiyolojisinden ve nokta-ı nazarından hareketle bu

*Bu çalışma, 20-23 Ekim 2022 tarihinde, Tekirdağ' da yapılan INCSOS VIII. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi'nde "*Basitlik İlkesinin Dini, Gelenekçi ve Metafiziksel Sistemlere Etkisi*" başlığı altında özet olarak yayınlanan tebliğimden esinlenerek yazılmıştır.

** Dr. Öğr. Üyesi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri / Din Felsefesi, abayindir@nku.edu.tr, **ORCID ID:** 0000-0003-2093-4428, **DOI:** 10.53336/rumeli.1341363.

İntihal: Bu makale "iThenticate" intihal tarama programında taranmış ve intihal içermediği tespit edilmiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

Atıf / Citation: Bayındır, Ahmet, "Basitlik İlkesinin Düşünce Üzerindeki Etki Potansiyeli (Doğalcılık, Protestanlık Ve Selefî(cî)lik Bağlamında)", *Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi* / 12 (Ekim 2023): 178-191.

Copyright © CC BY-NC 4.0.

sınırlandırmayı veya derecelendirmeyi yapmak durumundadır. Çünkü çağının problemlerine karşı öne süreceği çözüm, bir tür indirgemecilik de olsa, bunu yapması gerekir. Felsefe tarihinden anladığımız kadarıyla, epistemolojik bir tercih olarak, kadım yol (via antiqua); varlık-bilgi-değer üçlüsünü anlamak bakımından tümelleri çoğaltma yoluna gitmiş ve varlıkları (entities) sistem bütünlüğü içerisinde çoğaltmayı tercih etmiştir. Modern yolu (via moderna) seçen bilim anlayışı ise bu konudaki tercihini basitleştirme ve istatistiğe indirgeme eğilimi içinde yapmıştır. Önergeler mantığından sembolik mantığa geçişin ve hatta rakamsal ve grafiksel ifadelenmelerine başvurma eğiliminin arkasında bile *basitlik ilkesi* düşüncesinin tesiri vardır.

Varlıktaki çeşitliliğe rağmen onu basitliğe indirgemeye çalışmak, bu konunun en kritik noktalarından biridir. Bu konuda ortaya çıkan yöntem veya yaklaşım farklılığı, bir gerilime de yol açmaktadır. Bu gerilim, başlangıçta açıklamalarını fiziksel dünyanın dışındaki varlıklara gönderme yapanlar; yani tümelleri çoğaltanlar/metafiziksel anlamda realizm taraftarları ile bu dünyanın yasaları içerisinde kalanlar (nominalist/deneyciler) arasında cereyan etmiştir. Bu dünyanın dışında varlıkları işe koşan anlayış, çoğunlukla duyuların verilerine itibar etmez ve bir bakıma onları yanılısma olarak görür. Bazı felsefecilere göre bu çabalarının neredeyse iki bin yılı aşkın süresi bu varlıkları çoğaltmakla geçmiştir.¹

Ancak biz biliyoruz ki, felsefede teori kurmanın kaçınılmaz olarak geleceği yer, bir anlamda “metafizik” istasyonudur. Metafizik, “*karanlık bir odada siyah bir cini yakalamak*” olarak irite edilse de onun en güçlü yanı; genel-geçer ve akılsal ilkeler ortaya koyma iddiası ve her defasında o ilkeyi denenmeye ihtiyaç duymadan (apriori olarak), kendisini kabul ettirmesidir. İşte tam da bazı deneyci filozofların ve/veya mantıkçı pozitivism taraftarlarının karşı çıkacakları yer burasıdır. Özellikle 20. Yüzyılın başlarına geldiğimizde felsefe-bilim üzerine düşünen mantıkçı pozitivistlere göre tecrübe edilemeyen şeyler anlamsız sayılmıştı. Bu düşünürlerde basitlik ilkesinin mantığından hareketle usturanın gördüğü işleve benzer bir şekilde, doğruyu/gerçeği görmemize engel olan çoğaltılmış tümeller/hayali özler (entiteler) ve nedenler, tıraşlanıp atılmıştı. Böylece “tasarruf etme” mantığına dayanan bu anlayışa göre amaç; yapılan işlemde gereksiz olduğu düşünölen kısımları “ayıklamak” ve böylece doğruyu ortaya çıkarmaktı.

Tarihsel süreç içerisinde, katı tecrübeciliğin ve ardından gelen mantıkçı pozitivismin de varlık şartlarını ortaya çıkaran şey; ilgisini bu dünyanın duyulur şartları çerçevesinde mütalaa eden ve kısaca “bu dünyaya dönük felsefe” olarak nitelendirilen bu paradigma (Felsefe-Bilim), metafiziğe karşı olmuştur. “Akılda hiçbir şey yoktur ki, daha önce duyularda olmuş olmasın” diye hareket eden duyumcular gibi “varlıkları gereksiz yere çoğaltmamak gerekir” diyen nominalistler de kendilerine böyle bir motto üretmişler ve bunu bir doğruluk ölçüsü gibi kullanmışlardır. Ancak bu ölçü genel geçer bir kriter gibi her yerde kullanılabilecek bir özellik taşır mı? Örneğin, Orta Çağ Avrupa’sında felsefe uğraşları; daha çok metafizik sistemlerden hareketle (Aristoculuk, Platonculuk vs.) ve bazı kutsal kitap yorumcularının düşünceleri çerçevesinde şekilleniyordu. Özellikle Ockham ile başlayan nominalist baş kaldırı, metafiziksel realizm düşüncesi içerisinde var olmuş anlayışlara ve bu bağlamda hareket eden kutsal kitap yorumcularına karşı gelmiştir. (Bu karşı çıkış, dini

¹ Hans Hahn, “Viyana Çevresi Üzerine Gereksiz Entiteler, Ockhamlı Usturası”, çev. Zeki Özcan, *Viyana Çevresi Üzerine* (Ankara: Birleşik, 2010), 154.

otoritelerin tepkisini çekmiş ve Ockham bunun bedellerini ödemek durumunda kalmıştır). Felsefe tarihi, sürgit bu tartışmanın örnekleriyle doludur. Bu eğilimin öncülüğünü yapan mantıkçı-deneyci filozof Ockhamlı William'dır.² Bu karşıt yaklaşım, daha üst bir düzlemde; deneyciler ile akılcıların çatışma alanları kapsamında da değerlendirilebilir. Ancak biz burada bu kadim meseleyi bu bağlamda tartışmayacağız.

Basitlik ilkesinin -mantık ve epistemoloji dışında- tezahürlerini ve ifade biçimlerini, din fenomeni söz konusu olunca, Kilise konsillerini gereksiz gören Ockhamlı William'ın felsefesinde görmekteyiz. Ockham, Papalığın yetki ve nüfuz alanını Kilise ile sınırlı tutma taraftarıydı. Bu bakımdan da Kilise konsillerine karşıydı. İncil ile kişi arasındaki araçların kaldırılması taraftarıydı ve sadece İncil'i tanıyordu. İncil yorumcularını (comentator) otorite olarak görmüyordu. Benzer bir yoldan giden Luther de iman ve tövbe konusunda Katolik Kilisesine karşı geliyor ve buradaki Kilisenin aracı rolünü reddediyordu. Dahası Tanrı ile kul arasına giren aracı kurumlara karşı geliyor ve buradan hareketle Endüljans'a (tevbe beratı) karşı çıkıyordu.³

Yani Luther, dinde tek ve yetkili otorite olarak Kutsal Metni (Kitab-ı Mukaddes) öne sürüyordu. Kilisenin aracılık rolünü aradan çıkarmak istiyordu. Bir anlamda Tanrı ile insan arasındaki vasıtaları basitleştirme/sadeleştirme yoluna gidiyordu. Ardından ana dilde ibadet ve din adamlarının evlenmelerine müsaade etmeyen yasaya da itiraz etti. Dolayısıyla Luther'in endişesi ve önerisi; Tanrıyla aradaki irtibatı doğrudan sağlamak ve imanın esaslarına yönelmek idi. Bunu da Katolik kilisesinin bazı geleneksel uygulamalarını ve inançlarını Kutsal Kitabın öğretilerine aykırı veya gereksiz gördüğü için reddetmiş ve kendi yazılarında ve öğretilerinde Hıristiyan doktrinini basitleştirmeyi ve netleştirmeyi amaçlamıştır. Burada dikkat çeken şey; Luther'in Tanrı ile kul arasındaki aracı kurum ve kişileri kaldırması ve bir anlamda basitlik ilkesinin mantalitesini din alanında işletmiş olmasıdır.

Luther'in, katolik uygulamalara karşı gelişinin arkasındaki sebebin etnik ve siyasi/sosyal başkaldırı olduğu gerçeği⁴ şöyle dursun, Luther'in teoloji ve dini pratikler konusunda basitliğe yöneldiği de düşünülebilir. Bunu yaparken doğrudan basitlik ilkesinden hareket ettiğini söylemek oldukça iddialı olacaktır. Ancak bu ilkenin mantığına benzer bir şekilde, basitleştirme eğilimi içerisinde olduğunu sarahatle söyleyebiliriz.

Basitlik ilkesinin dini düşünce akımlarına olan etkisi açısından bakıldığında bir başka tezahür; dini fenomenleri zahiri yönüyle okumak isteyen *Selefici* düşünce üzerinde görülebilir. İslam düşüncesi açısından (*Selefiyye* akımını doğrudan kastetmemekle birlikte) modern dönemde *Vahhabilik* gibi selefi(ci) bakışın ortaya çıkmasında da basitlik ilkesinin mantığından hareket edildiğini düşündüren bazı uygulamalar görülebilmektedir. Kısaca *modern dönem* diye ifade ettiğimiz dönem içerisinde doğa bilimlerinin de ön plana çıkmasıyla birlikte, hakikatle kurulmak istenen irtibat; dolaysız, basit/kolay bir biçimde tasarlanmıştır.

Bu konunun felsefe problemi olarak ortaya çıktığı yer ilk olarak tümeller meselesidir. Basitlik ilkesi, kullanım yeri ve amacına göre işe yaramaktadır: ontolojik bir ilke olarak

² Şafal Ural, *Basitlik İlkesi* (İstanbul: Kabalcı, 2011), 25,26.

³ Mehmet Bayrakdar, *Üç Dinin Tarihi* (İstanbul: Say Yayınları, 2016), 472.

⁴ Şinasi Gündüz, "Dinlerde Ayrılık ve Çatışma: Ortodoksi - Heresi Kavgası", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (sy 9, 2004). 17; Bayrakdar, *Üç Dinin Tarihi*, 440-442.

kullanıldığında da epistemolojik bir ilke olarak kullanıldığında da kullananın kolayca sonuca varmasına yardımcı olan bir fonksiyon icra etmektedir.

Kullanım yerine ve amacına hizmet etmesi bakımından nötr bir araç olan basitlik ilkesi, teoloji karşıtı pozitivistik, natüralistik önermelere de hizmet eden bir araca dönüşebilmektedir. Örneğin doğalcılık (natüralizm); âlemin yaratılmışlığı meselesi tartışılırken teistik dinlerin Tanrı anlayışlarını temellendirme konusunda başvurdukları kavramları gereksiz entiteler sayabilmektedirler. Tanrı'yı tabiatın içerisinde aramaya çalışan natüralistik düşünce, basitlik ilkesini devreye sokarak "ilk neden", ilk muharrik" gibi haricî açıklamaları gereksiz kılabilmektedir. Geleneksel teizm düşüncesinin içerisinde neşet ettiği teolojilerin dayandığı temelleri etkilemesi bakımından önem taşıyabilir. Bu bakımdan basitlik ilkesinin kullanım yerinin önemi ve hangi amaca hizmet ettiğine odaklanmak gerekmektedir.

Bu konunun düşünce tarihindeki ve günümüzde yapılan akademik çalışmalarındaki yerine baktığımızda görüyoruz ki, basitlik ilkesi dolaylı olarak ve ilişkili olduğu meseleler bakımından Din Felsefesinin temel konuları arasında yer almaktadır. Günümüzde Orta Çağ düşüncesi ve Hıristiyanlığın Orta Çağ yorumuyla ilgilenen çoğu araştırmacı bu konu ile karşılaşabilir. Türkiye'de Basitlik ilkesi konusunu doğrudan ele alan ve inceleyen Şafak Ural, "*Basitlik İlkesi*" adıyla bir doktora tezi yazarak konuyu çalışılmış ve yaptığı tez kitap olarak da basılmıştır.

Bu çalışmanın amacı; basitlik ilkesini her yerde genel geçer bir ilke olarak kullanmanın ortaya çıkarabileceği riskleri tartışmaktır. Özellikle *Doğalcılık*, *Protestanlık* ve *Selefici* düşünce anlayışının burada konu edilmesinin sebebi ise bu üç düşünce sisteminin benzer bir şekilde basitlik ilkesinin mantığını kullandıklarını düşünmemizdir. Böylece bu üç düşünce evreninin basitlik ilkesinin mantığında bulduklarını düşündüren örneklere dikkat çekerek, basitlik ilkesinin taşıdığı potansiyelleri (riskler ve imkânlar) tartışmaya açmaktır. Bu bakımdan, önce basitlik ilkesinin tanımı ve tarihsel açıdan oluşum evrelerini dile getirdikten sonra, bu ilkenin; *Doğalcılık*, *Protestanlık* ve *Seleficilik* üzerindeki etki potansiyelinin neler olabileceğini göstermeye çalışacağız.

1. Basitlik İlkesi Nedir?

Basitlik ilkesi; "*Okkam usturası*", "*tutumluluk ilkesi*", "*tasarruf ilkesi*", "*cimrilik ilkesi*" olarak da ifade edilmektedir. Ayrıca, "*dolaşık olmama*", "*fazlalıkları atma çabası*", "*az şeye başvurma*", "*çokluktan sakınma*" vb. anlamları da içermektedir.⁵ Terim olarak basitlik ilkesi: Bir önermeler dizgesinde veya düşünce ameliyesinde aracı varlıkların çoğaltılmaması, fazlalıkların atılması ve basitçe ilk akla gelen seçeneğin öncelenmesi ve buna binaen doğrulama işleminin gerçekleştirilmesini teklif eden bir tasarruf ilkesidir. Başka bir deyişle basitlik ilkesi; gereksiz hipotezlere ve varlıklara yer vermeme prensibine denir. Epistemolojik/mantıksal bir ilke olarak işe yaradığı gibi ontolojik bir ilke olarak da kullanılabilir. Kendisinin bu ilkeyi kesin olarak ihdas ettiği bilinmemekle birlikte, Ockhamlı William'a izafe edilmiştir.⁶ "Varlıklar zorunlu olmadıkça çoğaltılmamalıdır" (Entia non sunt multiplicanda sine necessitate)" şeklinde şöhret bulmuş bu ilke, Ockham tarafından da epistemolojik ve yöntemsel bir ilke olarak kullanılmıştır. O ise bu ilkeyi şu formuyla dile

⁵ Ural, *Basitlik İlkesi*, 23.

⁶ Sober Elliott, "*Principle of Parsimony*", (The British Journal for the Philosophy of Science), 145. Ural, *Basitlik İlkesi*, 23.

getirmiştir: “Az bir şeyin var sayılmasıyla yapılabilecek açıklamalar yerine, daha çok şeyin var sayılmasıyla açıklama yapmak gereksizdir” (Pluratlitas non est ponenda sine necessitate).⁷

Bu ilkeyle anlatılmak istenen şey son derece açıktır: Doğru bir sonuç elde etme yolunda yanlış olabileceği düşünülen ve ilk anda akla gelmeyen seçeneklerden uzak durmak ve öncelikli olduğu varsayılan seçeneğe ve ilk anda akla gelen şeye odaklanmayı esas almaktır. Ancak ilkenin kullanımı sonucun da mutlak anlamda doğru olacağı anlamına gelmemektedir. Zira öncelikli olan seçenek ve ilk akla gelen şeyin tercih edilmesi, doğru sonucu zorunlu olarak içermemektedir.⁸

Yine bu ilkeyle, bir işlem yapılırken, işi yapan kişinin irade ve yargısına, objektif olma adına, az yer verilmiş olur. Burada nesnellik ön plana çıkar ve işi üstlenmiş kişiden bağımsız olarak, konu “ölçülebilir”, “kaydedilebilir” ve en önemlisi “tekrarlanabilir” olur. Böylece: “Şu şu şartlar gereklidir” gibi sistemin pratik sonuçlar vermesi açısından, mümkün olduğunca işe yaramayan hiçbir düşünce veya kavrama yer verilmemiş olur.⁹

Basitlik ilkesini açıklamak için sıkça kullanılan bir örnek vardır: “Nal sesleri işittiğinde aklına at gelsin, zebra değil / Zebra olmaz buralarda aslında ama bir yerlerden getirilmiş de olabilir, belki... Zebra larına nal çakılmaz ama çakılmış olması da pekâlâ mümkündür...” Bir yerde nal sesleri duyulduğunda öncelikle bir at düşünülmelidir, zebra değil. Başka bir örnek; arabamızda benzin lambası yanmışsa bu durumda aklımıza ilk getirmemiz gereken şey, yakıt deposunda yakıtın bitmiş olma olasılığıdır. Eğer nedenleri çoğaltıp, benzin gösterge lambasının bozulduğundan, aracın elektrik sisteminin bozulduğundan ve daha ileri gidip motor arızasından şüphelenmek veya benzinin tıkanıklık yaptığını düşünmek, problemi çoğaltmaktan başka bir işe yaramaz. Ancak benzin lambasının yanma nedeninin benzinin bitmiş olması dışında bir arızadan kaynaklanmadığı da kesin olmamaktadır.

Benzer örnekler bize göstermektedir ki, basitlik ilkesinden hareket ettiğimizde mantıksal olarak sonuca veya sorunu çözmeye daha yakınızdır. İlk seçenek her zaman ve herkesçe kabul edildiği için objektif bir temele dayanıyor demektir. Ancak ilk seçeneğin yanılttığı durumlar da olmaktadır. Kısaca bu ilke, son derece karmaşık ve olağanüstü bir açıklamaya imkân verebilecek bir tahmin yerine en basit olanı seçmemizi öngörür. Fakat yine de bize sonucu garanti etmez.

Öte yandan bu ilkeye radikal biçimde karşı çıkanları da hesaba katmak gerekmektedir. Ockham’ın da çağdaşı ve bir Fransisken olan Walter Chatton, “anti-ustura” yöntemi ile basitlik ilkesinin hareket mantığına karşı gelmiş ve önermeleri azaltmayı değil çoğaltmayı önermiş ve şöyle demişti: “Bir şeyle ilgili önermeyi doğrulayan bir şey bulamamışsak ikincisine başvurmalıyız; ikincisinde bulamamışsak, üçüncüsüne başvurmalıyız; ta ki

⁷ William of Ockham, *Philosophical Writings*, ed. Philotheus, çev. Philotheus Boehner. (Indianapolis: The Bobbs-Merrill Co., 1964) xxi.

⁸ Nesim Aslantatar, “Paul Draper, Agnostisizm ve Kötülük Problemi”, (*Dini Araştırmalar* 25 / 62 2022): 173-196 .

⁹ E. F. Schumacher, *Aklı Karışıklar İçin Kılavuz*, çev. Mustafa Özel, (İstanbul: Küre Yayınları, 2016), 72.

doğrulamaya kadar”. Bazıları da basitlik ilkesinin *yaratıcılığı* ve *imgeyi* ortadan kaldırdığı gerekçesiyle ilkeyi eleştirmişlerdir. Çünkü hayal dünyasına sınırlar getirdiği düşünülmüştür.¹⁰

Basitlik ilkesinin her zaman doğru sonuç verdiğini kolayca söyleyemediğimiz bir tezahürü de bilimsel araştırmalar açısından ortaya çıkmaktadır. Doğayı incelemek, gözlem- deney yapmak söz konusu olunca, yukarıda uyguladığımız basitliği burada uygulayabileceğimizi söylemek çok da kolay görünmüyor. Olanca çeşitliliği karşısında doğada olan bitenleri basitçe açıklamak -bize göre de- safdillik olarak kabul edilebilir. Herhangi bir meyvenin tohumunu ele aldığımızda o tohumun kendisi basit görünse de potansiyel olarak (bil kuvve) o meyvenin daha sonra kazanacağı şekiller ve özellikleri o tohumun küçük bünyesinde barındırdığını biliriz. Basitçe bir tohum görüntüsü var ama potansiyel bir ağacı içinde barındırıyor. O zaman doğadaki bu girift manzara ortadayken, bu ilişkiler basitçe doğal nedenselliğin sınırları içerisinde anlaşılacak bir bilgi nesnesine indirgenebilir mi?

Nitekim basitlik ilkesinin, “*Tabiat daima en basit yollarla hareket eder*” şeklinde düşünenlerin ortaya attıkları bir sahte-ilke olduğunu doğrudan söyleyenler de vardır. Geçen yüzyılın gelenekçi düşünürleri arasında yer alan René Guénon bu ilkeyi bir *sahte-ilke* ve bir zihin tembelliği olarak tanımlamıştır. Ona göre bu ilke esasen sadece matematikte geçerli olabilir. Eğer doğa araştırmalarında ve gerçeği ortaya çıkarmak için yapılan düşünce girişimlerinde böyle hareket edilirse; *hakikat* sadece sayılara indirgenmiş ve basitleştirilmiş olacaktır.¹¹ Bize göre de hakikatin gerçekten derinliği ortadan kaldırılır ve çocukça olacak kadar *basitleşirse* ancak o zaman bu ilke doğa olaylarında geçerli olur. Ancak doğa araştırmaları, hadiselerin bizi basitliğe doğru değil, karmaşıklığa doğru götürdüğünü hesaba katarsak bu ilkenin ancak sınırlı bir alanda geçerliliği söz konusu olacaktır.

2. Basitlik İlkesinin Tümeller Meselesiyle İlişkisi

Basitlik ilkesinin konu edildiği yerde tümeller tartışması gündem olacaktır. Zira tümeller tartışması, bu meselenin neşet ettiği yerdir. İlk çağlarda epistemoloji ve ontoloji konusu olan tümeller meselesinin, özellikle Orta Çağ’daki en hararetle tartışılan meselelerden biri olduğu ve meselenin teolojik bir karaktere büründüğü konusunda bir fikir birliği vardır.

Tümeller meselesi söz konusu olduğunda, üç temel yaklaşımın olduğunu görüyoruz: Birinci görüş: Tümeller genel kavramlardır. Örneğin “at” kavramını ele alırsak, çevremizde gördüğümüz tek tek atlardan başka ideal bir “at” kavramı vardır. Platoncu idealizmin etkisiyle oluşmuş bu görüşe göre; tümellere karşılık gelen ve gerçek anlamda var olduğuna inanılan bireysel varlıklardan ayrı (onlardan önce), tümel varlıklar (entites) vardır. Bu anlayışa *metafiziksel realizm* adı verilir. İkinci görüş: Birinci görüşün tam da karşısında yer alan bu görüş, nominalizm başlığı altında ele alınır. Buna göre, tek tek nesnelere ayrı ve onlardan bağımsız olacak şekilde onlara ait tümel kavramlar ve ideal örnekler yoktur. Bu gördüğümüz nesnelere adları *uylaşım* yoluyla benimsenmiştir. Ezelde olan bir isimlendirme değildir. Buna göre örneğin “at” kavramına karşılık gelen bir at ideası gereksizdir. Bu dünyadaki tek tek atlar, “at” kavramını anlamamız için yeterlidir. Üçüncü görüş: Aristotelesçi

¹⁰ Jean-Gérard Rossi, *Analitik Felsefe*, çev. Atakan Altınörs. (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2001), 29. ; Ahmet Bayındır, *Ockhamlı William’ın Din Felsefesi* (Bursa: Emin Yayınları, 2019), 113.

¹¹ René Guénon, *Niceliğin Egemenliği ve Çağın Alametleri*, çev. Mahmut Kanık, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2012), 102.

görüşten hareketle oluşan ve birinci ve ikinci tezi uzlaştıran sentezci anlayıştır. Buna göre tümeller vardır ancak örneğin “at” tümeli gördüğümüz bildiğimiz tek tek bireysel atlardan ayrı bir varlık değildir.¹²

İşte tam da bu noktada ortaya çıkan bu görüş farklılıkları tümeller tartışmasında tarafları belirlemiştir.¹³ Metafiziksel realizmin, (Orta Çağ büyük oranda bu görüşe bağlıdır) tümelleri hakikat (cevher) olarak gördüğü yerde nominalistler (örneğin Ockhamlı William) bunları sadece basit, uyuşumsuz/uzlaşumsuz birer “isim” (nomina) olarak kabul etmişti. Şöyle soruyordu Ockham; “*Nasıl oluyor da bir evrensel öz, o şeye ait bütün fertleri ve şeyleri elinde tutabiliyor? Nasıl oluyor da bütün iş, görünmeyen bir öz sayesinde belirlenebiliyor? O zaman Tanrı bir şeyi ortadan kaldırmak istediğinde o şeye ait olan bütün diğer her şeyi de ortadan kaldırması gerekir. Dolayısıyla onların parçalarından mürekkep olan tümel olmayınca onlar da var olamayacaklardır*”.¹⁴

Basitlik ilkesinin veya Ockham usturasının kullanılmak istendiği yer tam da metafiziksel realistik bakışın savunduğu görüştür. Yani tümellerin birer cevher olarak kabul edilmesiyle ortaya çıkan meseledir. Yaşadığımız dünyada karşılaştığımız tekil bir nesnenin haricinde o nesneye ait ezeli ebedî bir ideal varlık düşüncesinin, örneğin bu dünyadaki tekil bir “at” haricinde ezeli, ebedî, mutlak bir “at” ın varlığının olduğunun kabul edilmesidir. Bu durumda basitlik ilkesi (Ockham usturası) çoğaltılmış olan varlıkları ayıklamanın bir aparatı olarak kullanılacaktır. Nominalizm taraftarlarına göre *tümeller*, uyuşumsuz olarak kabul edilmiş basit adlardan, yani *nomina*’ dan başka bir şey değildir ve tek tek şeyler cinsinden karşılıkları yoktur. Bağımsız, hariçte, nesnel bir gerçeklikleri yoktur. Zihinsel kabullerdir. Bilimsel araştırmaya konu olamazlar. Buna göre gerçeklik yalnızca bireysel, somut varlıklardan meydana gelir (individual ontology).¹⁵

Nominalistlere göre Porphyrios’un İsağoji’sinde mesele haline getirdiği düşünceye göre; cinsler ve türler ruhun dışında bulunmamaktadırlar, bunlar sadece zihinseldirler. Nesnelin özünü açıklayan ve onlara işaret eden birer işaretlerdir. Onların yerini almazlar. Basit birer işaret ve ad olmaktan öte bir anlamları yoktur. Zira bu işaretler, zihnin şekillendirdiği birer yönelim (intentiones) veya kavramdan başka bir şey değildirler (conceptus).¹⁶

Kavram realistleri ise bu dünyanın dışında gerçekliği aradıkları için, bu kavramlarla ilgili bilgilerin (tümellerin) dünyanın dışında (Tanrı’nın zihninde) olduğunu savunuyorlardı. Tanrısal alemle ilgili bilgi akışını sağlayan ise kutsal kitap ve onu yorumlayan din adamları

¹² Paul V. Spade, *Five Texts on the Mediaeval Problem of Universals: Porphyry, Boethius, Abelard, Duns Scotus, Ockham* (Hackett Publishing, 1994), 1. Bigelow, *Concise Routledge Encyclopedia of Philosophy*, (Hackett Publishing, 1994), 908; Hans, “Viyana Çevresi Üzerine Gereksiz Entiteler (Ockhamlı Usturası)”, 157., Betül Çotuksöken - Saffet Babür, *Metinlerle Ortaçağda Felsefe* (Ankara: Bilgesu Yayıncılık, ts.), 276-278.

¹³ Tümeller meselesini felsefe dünyasına armağan eden M.S. 233-305 yılları arasında yaşamış olan Porphyrios’tur. İsağoji (İsağoge) adlı eserinde bu meseleyi dolaylı yoldan dile getirmiş olduğu şu üç soruyla tümeller meselesini aştirmiştir: a) Cinslerin ve türlerin yalnızca zihinde mi yoksa zihin dışında da bir gerçeklikleri var mıdır? b) Eğer zihin dışında bir gerçeklikleri varsa cismanî (corporeal) mi yoksa gayr-ı cismanî (incorporeal) ...dirler mi? c) O zaman da algılanabilir varlıklardan bağımsız olarak bir varlıkları var mıdır ya da varlıkların içinde midirler? Bu konu hakkında bakınız. İbrahim Çapak, “Porphyrios ve İbn Sina Mantığında Tümeller”, *D&R* (2011), 14.

¹⁴ Bayındır, *Ockhamlı William’ın Din Felsefesi*, 2019, 81.

¹⁵ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, (Bursa: Ekin, 1997), 507.

¹⁶ Betül Çotuksöken ve Saffet Babür, *Metinlerle Ortaçağda Felsefe*, (Ankara: Bilgesu Yayıncılık), 267.

sınıfı idi. Tanrısal alemle irtibatı bu din adamları sınıfı kurdukları için de gerçek bilgileri onlar verebilirlerdi. İncil'deki mevcut ayetler, dogmalar ve onları yorumlayan din adamlarının görüşleri mutlak, tartışmasız hakikat olarak kabul ediliyordu. Tecrübe dünyasında elde edilecek konular da dinî kurumların tekeline bırakılmış idi. Örneğin Orta Çağ'da bir atın dişlerinin kaç tane olduğu sorusunun cevabı bile kutsal kitapta aranmıştır. Benzer bir örnekte ise tavşanın geviş getirip getirmediği meselesi kutsal kitapta aranır olmuştur.¹⁷ Bu zamanda insanlar atın ağzını açıp saymak yerine veya tavşanın geviş getirip getirmediğini gözlemlemek yerine kutsal kitaba veya din adamlarına başvurmayı tercih etmişlerdir. Çünkü Tanrı sözü tartışılmaz ve onu yorumlayan din adamlarının otoritesi her şeyin üstündedir. Tümellerin çoğaltılmasının bilimsel ve dini bir mesele haline gelmesi, aradaki bilgi kanallarının tıraşlanmasını gerekli kılmıştır.

3. Doğal Bilim ve Teoloji Ayrışması

Bilimde birçok ihtimali denemek ve şüpheci metot ile hareket etmek ve sonuçta bir enstrümanın yetmediği yerde başka bir enstrümanı kullanmak son derece önem taşımaktadır. Bu bakımdan basitlik ilkesinin her alanda kullanılmaya uygun olmadığı, genel geçer bir ilke olarak ele almanın riskli bir iş olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca basitlik ilkesi bir sonucun bilinmesi bağlamında nasıl ki, *zorunluluk olmadıkça çokluğa yer verilmemesi* söz konusu olması gibi aynı sonucun farklı yollarla ispatlanıp ispatlanamayacağı meselesinin de basitlik ilkesiyle birlikte dile getirildiğini düşünüyoruz. Yani örneğin bir ve aynı şey hem teolojide hem bilimde ispatlanabilir mi sorusuna karşılık cevap “hayır” olacaktır.¹⁸

Nitekim Ockham'ın bazı eserlerini Latince'den İngilizceye çeviren Philotheus Boehner çevirisine yazdığı önsözde Ockham'ın bu ilkeyi epistemolojik anlamda kullandığını belirttikten sonra “Doğal Teolojinin olabilirliği meselesinde hakikat hem teoloji hem de doğal bilim tarafından kanıtlanabilir mi?” sorusunu tartışırken burada Ockham bu ilkeye baş vurur ve “nasıl zorunluluk olmadıkça çokluğa yer verilmemesi gerekirse, tıpkı bir sonucun bilinmemesinin çeşitli şekilleri olmaması gibi, aynı sonucun çeşitli bilimlerle ispatlanamayacağını düşünür. Teoloji ile doğal bilimlerin nesnelere aynı olmayışı ve aynı sonuca varsalar bile bu iki uğraşın aynı şey olamayacağını da ima etmektedir.¹⁹ Sonuç olarak, Ockham gerçek anlamda bilim sayılması gereken uğraşı; “nesnelere hakkında değil, fakat nesnelere yerini tutan zihin içerikleri (mental contents)” hakkında görmektedir.²⁰

Daha önce de dediğimiz gibi, basitlik ilkesi doğal bilim içerisine sokulmuş olan hayali özleri atmak/traşlamak suretiyle, bilim ve teoloji arasına bir set de çekmek istemiştir. Doğal bilim ve Teolojinin ayrı ayrı alanlar olduğu görüşü; Kutsal Kitap ve yorumlarının kesin kabul edilmesi ve dogmatik statüsü ile bu yapıya karşı ortaya çıkmış olan deneysel, nominalist itirazların çatışma alanlarını da belirleyen bir konudur.

Burada genel ilkelerden hareketle tikel sonuçlara varıldığı yerde (tumdengelim), tek olgulardan hareket eden tümevarımcı yöntemin çatışma alanlarına da bir açıdan tanık olmaktadır. Çoğunlukla kabul edilmektedir ki, tumdengelim; bir bilgi edinme yöntemi olarak Hıristiyan Orta Çağ'ının ruhuna uygundu. Çünkü tumdengelim, kavram realizminin gereği

¹⁷ Bertrand Russell, *Din İle Bilim*, çev. Akşit Göktürk (İstanbul: Say, 1996), 13.

¹⁸ Bayındır, *Ockhamlı William'ın Din Felsefesi*, 2019, 109.

¹⁹ Ockham, *Philosophical Writtings*, xxi.

²⁰ Ural, *Basitlik İlkesi*, 25.

olarak tümellerden hareketle, bireysel (cüz’i) nesnelere varmaktadır. Buna karşı ortaya çıkan deneyci yöntem ise tek tek nesnelere hareketle genel bir sonuca varmak istemektedir. Bu durumda tündengelimli yöntem, (kavram realizmi taraftarlarınca) tümel kavramların ilahi hakikat olduğunu iddia ettikleri için kesinliği tartışmasız kabul edilirken, bir anlamda tümevarım yönteminden hareketle geliştirilen deneyci yöntem ise; varsayım, kuram, teorem gibi bilgi basamaklarına göre hareket etmekteydiler. Bir varsayımla gerçeğin uyuşması durumunda ancak doğrulama yoluna gidildiğini düşünsek bile, elde edilen bu kuramlar da daha büyük bir varsayımın temelini teşkil etmektedirler. Bu varsayımların gerçek olması durumunda kuramlar da ispatlanmış olmaktadır.²¹

Bilimde modern yolun (via moderna) bir sonucu olarak, gözlem ve deneyin belirleyiciliği üzerinde de durmak gerekir. Ancak bilimsel yöntemde gözlenen şey ile gözlenen olgunun tasviri arasında her zaman mutlak bir mütekalibiyet aranmaz. Sonuçta bilimsel yöntemin iki karakteristiğinden bahsedebiliriz: İlki içsel tutarlılık (inner consistency) diğeri de takribî (approximate) oluş. Teolojinin yönteminde ise; Orta Çağlarda Aristotelesçi anlayışın gereği olarak, “sebeplerden hareketle eşya hakkında bilgi sahibi olma” şeklinde kabul edilen yaklaşım, sonra gelen çağda yerini “imanı anlama arayışı” veya “anlama arayışına olan iman” a bırakmıştır (fides quarrens intellectum).²²

Bir gaybî/sırrî konunun anlaşılması çabası, onun bütün anlamını kuşatamaz. Tanrı’nın mutlak başka (transendantal) oluşunu başta kabul ederek, Tanrı hakkında sadece benzerlikler kurulabilir. Yoksa deneyci bilim metoduyla elde ettiğimiz mütekalibiyet, özdeşlik, benzerlik, kıyas gibi sonuçların birebir aynısına teolojide ulaşamayız.²³

Özetle basitlik ilkesi, Hans Hahn’ın tabiriyle, yönünü başka bir dünyaya çevirmiş olan anlayışın (metafizik) çoğalttığı varlıkları (entite) tıraşlamak suretiyle, doğal bilimin alanını da çizmiş ve onu teolojik bağlantılarından kopartmıştır. Basitlik ilkesinin ayıkladığı unsurlar (çoğaltılmış tümeller) böyle ayrışınca, bilimsel yöntemin nasıl inşa edilmesi gerektiği de netleşmiş olmaktadır: Deney ve gözleme açık olmak. İlâhî alanın bilinmesi konusu da doğrudan ve aracısız olarak Kutsal Kitaba başvurmak suretiyle anlaşılabilir. Konsillerin ve Kutsal metin yorumcularının dikte ettiği bilgi de bu şekilde ayıklanmış/elenmiş olacaktır.

4. Doğalcılık Bağlamında Basitlik İlkesi

Basitlik ilkesinin kullanımındaki izlenecek yol ve yöntem, Tanrı’nın varlığını ispat eden delillerin dayanakları meselesinde sorun çıkaracak potansiyeldedir. Basitlik ilkesi, ilk akla gelen seçeneği öne alarak gereksiz olanı dışarıda bırakmayı teklif ediyor ve fakat yanlış olan seçeneği hariçte bıraktığı konusunda da kesinlik içermiyordu. Bu bakımdan doğruluğu kesin olmayan ve ilk akla gelmesi dışında bir önceliği olmayan seçenektan hareket etmenin teolojik düşünce açısından kullanım riskleri olabileceği açıkça ortadadır. Örneğin, basitlik ilkesi ilk akla gelen seçeneği tercih etme önceliğinden hareket eden doğalcılığın (natüralizm) evren dışında bir yaratıcı varlık aramayı (Tanrı) gereksiz gören düşüncesini temellendirebilir. Bu da klasik teizm açısından bir tehdit unsuru olabilir. Nitekim doğalcılığa göre varlıklar doğal/yatay nedenler sonucunda varlığa gelirler. Her nesne varlığını bu doğal nedenlerle

²¹ Russell, *Din İle Bilim*, 16.

²² Fritjof Capra, *Kainata Mensup Olmak*, çev. Mücahit Bilici (İstanbul: İnsan Yayınları, 1996), 41.

²³ Capra, *Kainata Mensup Olmak*, 42.

sınırlı olacak bir nedenselliğe borçludur ve doğal bilimlerin metodolojisi kullanılarak doğada açıklanamayacak bir şey yoktur. Çünkü her şey doğa dünyasının bir parçasıdır.²⁴

Basitlik ilkesi mantığından hareketle doğalcılık, haricî bir *ilk neden, ilk muharrik*, düşüncesinden tasarruf ederek Tanrı'yı doğa içinde aramayı öne sürmektedir. Bu durumda haricî bir neden arama gereksiz bir şeye dönüşür ve tıraşlanabilir. Yani basitlik ilkesinin bu haliyle varlığı açıklarken aşkın bir Tanrı düşüncesini içermeyecek şekilde, doğal yasaların nedensel ilişkisi ile yetinmesi sonucu alemin dışında bir Tanrı tasavvur eden dinlerin aleyhine bir görüşe hizmet etmesi mümkündür.

Yine doğalcılık, neslin devamını ve hayatta kalmayı doğal nedenler dışında bir nedende aramaz. Örneğin doğalcılık neslin devamını sağlayan nedeni erkek ve kadının cinsel birleşmesi olarak görür. Böylece bir insanın dünyaya gelmesinin *yeter nedeni*; karşı cinslerin birleşmeleridir. Doğalcılık çerçevesinde düşünülünce bu nedenlerin varlığı (kadın ve erkek) neslin devamı için yeterlidir. Halbuki teistik inanışa göre; sebepler bakımından şartlar yerine gelse bile (nitekim evlendikleri halde çocuğu olmayan insanlar vardır) veya nedenler eksik kalsa da (Hz. İsa'nın doğumu), bir çocuğun dünyaya gelmesinde Tanrı'nın iradesi belirleyicidir. Çünkü geleneksel teistik inanç doğan çocuğu ancak Tanrı'nın irade ettiği bir lütuf/nasip olarak görür, kadın ve erkeğin yaptığı bir eser olarak değil.

Başka bir örnekte yine doğalcılık zaviyesinden bakılınca; doğalcılık insan bedeninin hayatta kalmasını onun fizyolojik ihtiyaçları ile açıklar. Yani hayatta kalmak; yeme, içme ve nefes alma vb. sayesinde olur. Halbuki insan bedeninin ilahi irade sayesinde yemeden ve içmeden de yaşayabileceğine imkân veren teistik düşünce, (doğalcı düşüncenin aksine) ilahi iradenin belirleyiciliği olmadan, fizyolojik şartlar oluşmasa da insanın yaşayabileceğini (Hz. Yunus'un balığın karnında kalması) savunur. Teist bir müminin inancı bu süreyi maddi şartlardan ibaret görmez ve ona göre belirlenen süre içinde yeterli sayılan miktarda yeme-içme ve nefes alma olmasa da canlı hayatietini sürdürebilir.

Yaşadığımız dünyada doğalcılığın ilkelerini tersyüz edecek birçok örnek vardır. Mucize ve dua buna imkân tanır. Yani teistik Tanrı anlayışına göre (Tanrı) olmadan/irade etmeden neslin devamı ve hayatta kalma söz konusu değildir. Yani maddi nedenlerle varlığını kazanan nesnelere, İlahi irade olmaksızın hayatietlerini sürdüremez. Basitlik ilkesinin burada doğalcılığın mantalitesi içerisinde kullanılmasıyla birlikte teizmin Tanrı fikri zayıflatılabilir. Harici bir neden (aşkın bir Tanrı tasavvuru) geliştiren geleneksel teizmin temelleri, doğalcılık eliyle (basitlik ilkesi kullanılarak) bir tehdide maruz kalabilir. Bu da bize basitlik ilkesinin kullanım alanını sınırlamanın önemini ve bu ilkenin taşıdığı potansiyeli göstermektedir.

5. Protestanlık Bağlamında Basitlik İlkesi

Protestan bir dini hareket olarak Lutherciliğin ortaya çıkışında basitlik ilkesinin mantalitesinin tesiri olduğu düşünüyoruz. Hristiyanlıktaki Protestanlaşma hikayesinin dayandığı temellerden biri de bu "basitlik/basitleştirme" iştihakı olabilir.

Biliyoruz ki, Hristiyanlıkta kutsal metnin dini bağlayıcılığı meselesi, Katolikler ile Protestanlar arasındaki en temel ayrılıktır. Protestan bir hareket olan Luthercilik, öğretilerini kutsal metne dayandırmaktadır. Luther kutsal metnin otoriterliğini "doktrinel" formda kabul ederken, Katolikler ise kutsal metni daha çok tarihsel bir otorite olarak

²⁴ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, 207.; Nicholas Bunnin ve Jiyuan Yu, "Naturalism" *The Blackwell Dictionary of Western Philosophy*, Editör Jiyuan Yu. (Oxford: Wiley-Blackwell, 2004), 458.

değerlendirmektedirler. Bu durumda Katolikler, kurumsal düşünce ve yapıyı öne çıkararak, kutsal metni kilisenin bizzat kendisinin koruduğu ve bireylerin kutsal metne ancak Kilise vasıtasıyla ulaşabileceklerini söylemektedirler.²⁵

Protestanlığın/Lutherciliğin karşı çıkışı bu otorite anlayışına olmuştur. Luther ile birlikte Kitâb-ı Mukaddes'in Kilisenin üstünde bir konuma gelmesi gerektiği fikri geliştirilmiştir. Luther, Kilisenin, Hıristiyan bireyler ile kutsal metin arasında bir engel oluşturduğunu öne sürmüştü. Luther'e göre, her türlü sıfatlarına rağmen konsiller, kilise babaları ve kilise kurumlarının hiçbiri bir Hıristiyan birey üzerinde etki sahibi olamayacaklardır.²⁶ Böylece Luther; Papalığı, kutsal metnin biricik yorum sahibi olduklarını söyleyerek tekelcilikle itham etmişti. Burada basitlik ilkesi kullanılarak kişi ile Tanrı arasında fazladan girdiği kabul edilen "kilise" (Papalık, Kilise Babaları, Kutsal metin yorumları) ortadan kaldırılmış olmaktadır.

Öte yandan Luther, düşüncelerinin çeşitli iniş ve çıkışlarının yanında en fazla "kurtuluş" düşüncesini merkeze koymuştur. Hıristiyan bireyi kurtuluşa götürecek düşüncüyü aramıştır. Her ne kadar sırf Alman milliyetçiliği fikrinin arkasından gittiği düşüncesi doğru olsa da "kurtuluş" düşüncesi onu geleneksel Hıristiyan yorumuna (Katoliklik) karşı gelmeye zorlamıştır. Pavlus'un Romalılara yazdığı mektupta geçen: "Çünkü onda Tanrı'nın salahı imandan imana keşf olunur, nitekim: Fakat doğru kişi imanla yaşayacaktır" şeklindeki yazılarından etkilenmiş ve kurtuluş fikrine odaklanmıştı. Kurtuluşu elde etmek için de yaptığı mutad manastır ibadetlerinin ve sakramental ibadetlerin faydasız/gereksiz olduğu kanaatine vardı.²⁷

Sonuçta, düşüncesi *İlahi inayet* ve *kişinin imanı* noktasına geldi. Sonraları Protestanlığın da merkezî kavramları olacak olan "sola gratia" (yalnızca inayet) ve "sola fide" (yalnızca iman) kavramlarına ulaşmıştı. Luther'in yaşadığı bu değişimin esas sebebinin Pavlus'un Romalılara yazdığı mektupta geçen iman ve doğruluk arasındaki irtibata ilişkin ifadelerdir. "Çünkü onda Tanrı'nın salahı imandan imana keşf olunur; nitekim doğru kişi (Salih) imanla yaşayacaktır."²⁸ Buradaki basitlik ilkesinin işlevinin; kurtuluşu ön plana çıkarmak için manastır ibadetini ve sakramental ibadetleri gereksiz görmesi ortadan kaldırması olduğunu söyleyebiliriz. Yani ibadetler tıraşlanıp kaldırılıyor yerine inayet ve iman odaklı "kurtuluş" öğretisi ikame edilmiş oluyor.

Papazların günah çıkarmalarına (tövbe beratı) karşı çıkışında da kişi ile Tanrı arasında aracı kurum ve kişinin çıkarılmasını ve doğrudan Tanrı'sına dua etmesini savunan²⁹ Luther, Tanrı ile kulu arasındaki kurulan araçların gereksizliğini düşünmesinde basitlik ilkesi fikrinin tesirinde olduğu düşünülebilir. Burada kullanılan metot basitlik ilkesinin fonksiyonuyla aynıdır. Yani kısaca; Tanrıya ulaşmak için Kutsal metnin otoritesinin yeterli olduğu, aracı vasıtalara yani kilise konsillerine ve kilise adamlarının yorumlarına (comentaries) gerek olmadığı, basitçe Hıristiyan bireyin Tanrı'ya aracısız bir şekilde dua etme ve iman etme imkânının olduğu düşüncesine varmıştır. Ancak görülen o ki, bugün baktığımızda tarihsel

²⁵ Hakan Olgun, *Sekülerliğin Teolojik Kurgusu PROTESTANLIK*, (İstanbul: İz yayıncılık, 2006), 145,146.

²⁶ Olgun, *Sekülerliğin Teolojik Kurgusu PROTESTANLIK*, 146.

²⁷ İsra Güngör, *Hıristiyanlıkta Evanjelik Hareket*, (Ankara: Aziz Andaç, 2005), 30.

²⁸ Güngör, *Hıristiyanlıkta Evanjelik Hareket*, 31.

²⁹ İbrahim Kalın, *Ben, Öteki ve Ötesi İslam-Batı İlişkileri Tarihine Giriş* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2016), 234.

süreç içerisinde dinî ayinlerin neredeyse tamamen ortadan kaldırılmasıyla içi boşaltılan bir Hıristiyanlık anlayışının ortaya çıktığına şahit oluyoruz. Burada basitlik ilkesinin, Hıristiyanlığın bu durumunun temel sebebi olduğunu söylemek büyük bir iddia olur. Ancak Luther'in ve Protestanlığın yaşadığı hikâyede basitleştirme çabalarının, basitlik ilkesi mantalitesinin payı olduğunu söyleyebiliriz.

6. Selefî(cî)lik Bağlamında Basitlik İlkesi

Protestanlığın ortaya çıkışında basitlik ilkesinin mantalitesinin benzer etkilerini gördüğümüz gibi selefîci tavır üzerinde de bunu görmenin mümkün olduğunu düşünüyoruz. İslam dininin naslarının anlaşılıp yorumlanması açısından ele aldığımızda görüyoruz ki, selefîci bakış; teorik çalışmalar sayesinde ulaşılan, *usul (menhec)*, *bağlam (konteks)*, *sebebi nüzul* alanını ortadan kaldırıp, basitlik ilkesi sayesinde doğrudan fenomenle/bilgi objesiyle ilişki kurulabileceğini düşünmektedir. Bu, selefîci tavrın bir anlamda lafızcı (literalist) yönünü de açığa çıkartmaktadır. Şimdi bu düşüncemizi şu şekilde temellendirebiliriz:

Selefîci düşünme tarzı yüzyıllar içerisinde oluşturulan, teorik çalışmalar sayesinde elde edilen tarihsel birikimi (metot ve müktesebat bakımından) tıraşlayarak, naslarla dolaysızca irtibat kurulabileceğini ve bu nasların dini otoritelerden (mezhep) bağımsız olarak yorumlanacağını öne sürmekteydi. Burada selefîlik ile selefîci kavramı arasında fark olduğunu düşünüyoruz. Tarihsel olarak, mantık ve felsefenin İslam düşüncesinde önem kazanmasına bir tepki olarak ortaya çıktığı düşünülen Selefîlik³⁰ İslam'ın ilk üç neslinin ayrıcalığı olarak onların otantikliği çerçevesinde bir imtiyazlı mevkiye denk düşerken; selefîci tutum ise bahse konu olan modern bir tutumdur ve selefîlikten farklıdır. Bu açıdan selefîci tavrın günümüzde modernliğin bir tezahürü olduğu kanaati ağır basmaktadır.³¹

Yine modern düşüncenin kavram realizmi diye ifade ettiğimiz (tümelleri çoğaltan) düşünme tarzını terk ederek, adcı (nominalist) yeni bir yöntem teklif ettiğini de gördük. Önceki düşünce (klasik düşünce); dil ve dilin mantığından hareketle varlığa geçiş yapmayı öneren ve Aristoteles ile birlikte doğada olduğu kabul edilen amaçlılık (teleoloji) fikrinin, yerini modern düşünce ile birlikte mekanik fiziğe bıraktığını biliyoruz. Bu durum teleolojik fizik anlayışının gerisinde yer alan metafizik anlayışına karşı da bir güven bunalımı ortaya çıkarmıştı. Böylece dile ve dilin mantığına dayanarak *Tanrı, ruh, insan özgürlüğü vs.* konuları hakkında fikir üretmede güvensizlikler ortaya çıkmaya başlamıştı.³² Bu görüşten hareketle, İslam dünyasında selefîci düşüncenin ortaya çıkmasında; metafiziğin elenmesiyle birlikte, önceki geleneksel klasik düşünme yollarına ve onun araçlarına karşı gelişen bir çeşit güvensizliğin de olduğunu söyleyebiliriz. Batıda ortaya çıkan siyasi ve teknolojik üstünlüğün selefîci düşüncenin serpilmesini sağlamasının yanında *doğrudan ve yeniden üretilebilir*

³⁰ Yunus Apaydın, "Selefîlik: İçerik Kapanmanın ve Yerelliğin İdeolojisi", Modernleşme Protestanlaşma ve Selefîleşme (İstanbul: İsar Yayınları, 2019), 81-85.

³¹ Ahmet Ayhan Çitil, "Selefîliğin Çözümlemesi için Bir Anahtar: Modern Bilimlerin Gelişiminde Kuram-Gözlem Bağıntısının Dönüşümü", *Modernleşme Protestanlaşma ve Selefîleşme* (İstanbul: İsar Yayınları, 2019), 65.

³² Çitil, "Selefîliğin Çözümlemesi için Bir Anahtar: Modern Bilimlerin Gelişiminde Kuram Gözlem Bağıntısının Dönüşümü", 66,67.

şekilde (ısrarla naslara başvurma) yol ve metoduyla bilgiye ulaşılabilceği fikri de ortaya çıktı.³³

Bu düşüncelerden anlıyoruz ki, basitlik ilkesi kullanılarak usul ve araçlar ortadan kaldırılarak; nasların yorumlanması, teorik usul dolayımından kurtarılarak/kaçırılarak doğrudan düşünce üretilebilir noktaya gelmiş olmaktadır. Selefci bir hareket olarak Vehhabilik örneğinde böyle tezahürler görmekteyiz: Bu akımın, Batı'nın özellikle İngilizlerin siyasal emellerini gerçekleştirmek üzere kurgulandığı (Ortadoğu'da Osmanlı hakimiyetini zayıflatmayı amaçlayan niyetlere hizmet ettiği) tahmin edilmekle³⁴ birlikte, özellikle “şefaât”, “tevessül”, “rabıta”, konularında tevhid-i uluhiyyet fikri gereğince tavizsiz olarak bunları inkâr eden (ortadan kaldıran) bir tavır takınmışlardır. Şefaatin sadece Allah'ın izniyle ahirette gerçekleşeceğini, yani arada Hz. Peygamber de dahil hiç kimsenin doğrudan şefaât yetkisine sahip bulunmadığını söylemişlerdir. Türbe ve kabir ziyaretlerini de gereksiz görerek cahiliye Araplarının putları aracı olarak görmeleri gibi değerlendirmişler ve bunları şirk olarak görmüşlerdir. Hatta kabirlerde dua ve namaz kılmayı, ölmüş şahıstan şefaât beklemek anlamında şirk kapsamında değerlendirmişlerdir.³⁵ Bu eleme mantığının ve basitleştirme uygulamalarının da basitlik ilkesi mantığı çerçevesinde gerçekleştiğini söyleyebiliriz.

Sonuç

Basitlik ilkesi, gereksiz varlıkları eleyerek ve ilk seçeneği önceleyerek onları açıkça anlamak, niceliksel olarak hemen sonuca varmak ve olguyu istatistiklere dönüştürmek için başvuru olan bir ilke olarak düşünce tarihinde yerini almış görünüyor. René Guénon'un bir tür zihin tembelliğine/konforuna neden olduğunu var saydığı bu ilke, metafiziğin elendiği bir bilim atmosferinde kendisine kolayca yer bulabildi. Basitlik ilkesinin Doğalcılık (Naturalizm) düşüncesi marifetiyle klasik teizmin aşkın Tanrı tasavvuru üzerinde yapabileceği olumsuz etki potansiyeli ortadadır. Öte yandan basitleştirme mantığına benzer uygulamalar sayesinde Protestanlık, Katolikliğin tesis ettiği ve sıkıca uyguladığı dinî ayinlerin neredeyse tamamen ortadan kaldırılmasıyla sonuçlanan bir noktaya sürüklendiği bilinmektedir. Bu süreçlerin gerçekleşmesinde *basitleştirme* mantalitesinin etkili olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. İslam dünyasında ise selefi(cı) anlayışın (örneğin Vehhabilik'te) vücut bulmasında da bu *basitleştirme* yol ve yönteminin etkisi görülmektedir. Öyle ki, Selefci eğilimin metni anlamada, basitlik ilkesinin kullanım mantığına benzer biçimde hareket edilerek; *usul*, *bağlam*, *sebeb-i nüzul ve hikmet* boyutlarını gereksiz sayan ve onları eleyen lafızcı (literal) yorumlarıyla selefçilik, basitlik ilkesinin eşlik ettiği modernliğin bir tezahürü olduğunu düşünüyoruz.

³³ Çitil, “Selefliliğin Çözümlemesi için Bir Anahtar:Modern Bilimlerin Gelişiminde Kuram-Gözlem Bağlantısının Dönüşümü”, 67.

³⁴ Tahsin Görgün, “Selefi(cı)lik ve Modernizm Üzerine Bazı Gözlemler”, *Modernleşme Protestanlaşma ve Selefileşme*, (İstanbul: İsar Yayınları, 2019), 77.

³⁵ Mehmet Ali Büyükkara, “Vehhabilik” (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2012) 611. <https://islamansiklopedisi.org.tr/vehhabilik>.

Kaynakça

- Apaydın, Yunus. “Seleflilik: İçe Kapanmanın ve Yerelliğın İdeolojisi”. *Modernleşme Protestanlaşma ve Selefileşme*. İstanbul: İsar Yayınları, 2019.
- Aslantatar, Nesim. “Paul Draper, Agnostisizm ve Kötülük Problemi”. *Dini Araştırmalar* 25/62 (15 Haziran 2022), 173-196. <https://doi.org/10.15745/da.1082298>
- Bayındır, Ahmet. *Ockhamlı William’ın Din Felsefesi*. Bursa: Emin Yayınları, 2019.
- Bayrakdar, Mehmet. *Üç Dinin Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları, 2016.
- Bigelow, John C. *Concise Routledge Encyclopedia of Philosophy*. London&Nevyork: Routledge, 2000.
- Bunnin, Nicholas - Yu, Jiyuan. *The Blackwell Dictionary of Western Philosophy*. ed. Jiyuan Yu. Oxford: Wiley-Blackwell, 2004.
- Büyükkara, Mehmet Ali. “VEHHÂBİLİK”. 611. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2012. <https://islamansiklopedisi.org.tr/vehhabilik>
- Capra, Fritjof. *Kainata Mensup Olmak*. çev. Mücahit Bilici. İstanbul: İnsan Yayınları, 1996.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*. Ankara: Ekin Yayınları, 2. Basım, 1996.
- Çapak, İbrahim. “Porphyrios ve İbn Sina Mantığında Tümelier”. *D&R*. 2011. Erişim 03 Temmuz 2023. <http://www.dr.com.tr/Kitap/Porphyrios-ve-Ibn-Sina-Mantiginda-Tumeller/Ibrahim-Capak/Felsefe/Felsefe-Bilimi/urunno=0000000536085>
- Çitil, Ahmet Ayhan. “Selefliğın Çözümlemesi için Bir Anahtar:Modern Bilimlerin Gelişiminde Kuram-Gözlem Bağıntısının Dönüşümü”. *Modernleşme Protestanlaşma ve Selefileşme*. İstanbul: İsar Yayınları, 2019.
- Çotuksöken, Betül - Babür, Saffet. *Metinlerle Ortaçağda Felsefe*. Ankara: Bilgesu Yayıncılık, ts.
- Görgün, Tahsin. “Selefi(cil)lik ve Modernizm Üzerine Bazı Gözlemler”. *Modernleşme Protestanlaşma ve Selefileşme*. İstanbul: İsar Yayınları, 1. Basım, 2019.
- Guénon, René. *Niceliğın Egemenliğı ve Çağın Alametleri*. çev. Mahmut Kanık. İstanbul: İz Yayıncılık, 3. Basım, 2012.
- Gündüz, Şinasi. “Dinlerde Ayrılık ve Çatışma: Ortodoksi - Heresi Kavgası”. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (2004), 1-19.
- Güngör, İsra. *Hiristiyanlıkta Evanjelik Hareket*. Ankara: Aziz Andaç, 2005.
- Hans, Hahn. “Viyana Çevresi Üzerine Gereksiz Entiteler (Ockhamlı Usturası)”. çev. Zeki Özcan. *Viyana Çevresi Üzerine*. Ankara: Birleşik, ts.
- Kalın, İbrahim. *Ben, Öteki ve Ötesi İslam-Batı İlişkileri Tarihine Giriş*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2016.
- Ockham, William of. *Philosophical Writings*. Indianapolis: Bobbs-Merrill, 1964. <http://archive.org/details/philosophicalwri0000ockh>
- Olgun, Hakan. *Sekülerliğın Teolojik Kurgusu PROTESTANLIK*. İstanbul: İz yayıncılık, 2006.
- Rossi, Jean-Gérard. *Analitik Felsefe*. çev. Atakan Altınörs. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2001.
- Russell, Bertrand. *Din İle Bilim*. çev. Akşit Göktürk. İstanbul: Say, 1996.
- Schumacher, E. F. *Aklı Karışıklar İçin Kılavuz*. İstanbul: Küre Yayınları, 2016.
- Sober, Elliott. “Principle of Parsimony”. *Brit. J. Phil. Sci* 32 (1981), 145-156.
- Spade, Paul V. *Five Texts on the Mediaeval Problem of Universals: Porphyry, Boethius, Abelard, Duns Scotus, Ockham*. Hackett Publishing, 1994.
- Ural, Şafal. *Basitlik İlkesi*. İstanbul: Kabalcı, 1. Basım, 2011.